

Received 06.01.2026 | Accepted 02.02.2026 | Published 30.03.2026

Licensed (C) by Creative Commons Attribution International License 4.0 (CC BY-NC-SA)

УДК 338.24:001.89:332.1

DOI: 10.63978/3083-6476.2026.1.4.03

Дацій Олександр Іванович

доктор економічних наук,

професор

завідувач кафедри економіки бізнесу

Міжрегіональна Академія управління

персоналом

Київ, Україна

e-mail: rvps1973@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7436-3264

ІНСТИТУЦІЙНА РОЛЬ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розглядається фундаментальна роль економіки знань як стратегічного інституту забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних трансформацій та воєнних викликів. Традиційні чинники виробництва поступово втрачають домінуюче значення, поступаючись місцем інтелектуальному капіталу та інноваційним компетенціям. За цих умов виникає гостра наукова потреба в переосмисленні категорії "економічна безпека" крізь призму відтворення та захисту знань, що і зумовлює вибір теми дослідження.*

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування інституційної ролі економіки знань у системі економічної безпеки держави та розробка стратегічних підходів до регіоналізації освітньо-наукових процесів для мінімізації загроз людському потенціалу.

В основу роботи покладено інституційний та системний підходи. Використано методи логічного узагальнення (для уточнення категоріального апарату), матричного моделювання (для ілюстрації системних перетворень на регіональному рівні) та компаративного аналізу (при вивченні екзогенних та ендогенних загроз).

Доведено, що економічна безпека сфери знань характеризується здатністю системи адекватно реагувати на дестабілізуючі чинники, забезпечуючи безперервне пристосування економічних механізмів до мінливих умов. Виокремлено зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) загрози, серед яких найбільш критичними визначено технологічну залежність та міжрегіональний "витік мізків".

Особливу увагу приділено концепції регіоналізації. Обґрунтовано, що перенесення центру управління відтворювальними процесами на регіональний рівень дозволяє створити гнучкі адаптивні системи, де інтелектуальний потенціал вищої школи стає базовим ресурсом територіального розвитку. Запропоновано модель системних перетворень, що базується на зміні ролі держави від жорсткого адміністрування до "м'якого" регулювання через стандартизацію та сертифікацію.

Розглянуто недосконалість ринкового механізму регулювання праці, що проявляється в низькій мобільності ресурсів та інформаційній асиметрії. Автор стверджує, що причиною необхідності державного прогнозування робочої сили є обмежена можливість заміщення специфічних інтелектуальних кваліфікацій. У статті резюмується, що економічна безпека регіонів безпосередньо залежить від розвитку системи післядипломної освіти та наукової підготовки, здатних відтворювати нові професійні еліти.

Зроблено висновок, що інвестиції в економіку знань не лише забезпечують технологічне випередження, а й сприяють соціальній стійкості через вирівнювання доходів та підвищення мобільності населення. Практичне значення роботи полягає у можливості використання запропонованих моделей для розробки регіональних стратегій економічної безпеки та програм повоєнного відновлення інтелектуального капіталу України.

Ключові слова: економіка знань, економічна безпека, інтелектуальний потенціал, регіоналізація, людський капітал, інституційні трансформації, ринок праці.

Datsii Oleksandr

Doctor of Economics, Professor

Head of the Department of Business Economics

Interregional Academy of Personnel Management

Kyiv, Ukraine

e-mail: ryps1973@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7436-3264

THE INSTITUTIONAL ROLE OF THE KNOWLEDGE ECONOMY IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Abstract. *The article examines the fundamental role of the knowledge economy as a strategic institution for ensuring Ukraine's economic security amidst global transformations and wartime challenges. Traditional factors of production are progressively losing their dominant significance, giving way to intellectual capital and innovative competencies. Under these conditions, a profound scientific need arises to redefine the category of "economic security" through the lens of knowledge reproduction and protection, which dictates the choice of the research topic.*

The Objective of the article is to provide a theoretical and methodological substantiation of the institutional role of the knowledge economy within the state's economic security system and to develop strategic approaches to the regionalization of educational and scientific processes to minimize threats to human potential.

The study is based on institutional and systemic approaches. Methods of logical generalization (to clarify the categorical apparatus), matrix modeling (to illustrate systemic transformations at the regional level), and comparative analysis (to study exogenous and endogenous threats) were applied.

The author proves that the economic security of the knowledge sphere is characterized by the system's ability to respond adequately to destabilizing factors, ensuring the continuous adaptation of economic mechanisms to changing environments. Exogenous (external) and endogenous (internal) threats are identified, with technological dependence and interregional "brain drain" highlighted as the most critical.

Particular attention is paid to the concept of regionalization. It is substantiated that shifting the management center of reproductive processes to the regional level allows for the creation of flexible adaptive systems where the intellectual potential of higher education becomes a baseline resource for territorial development. A model of systemic transformations is proposed, based on changing the state's role from rigid administration to "soft" regulation through standardization and certification.

The article addresses the imperfections of the market mechanism for labor regulation, manifested in low resource mobility and information asymmetry. The author argues that the necessity for state forecasting of the workforce stems from the limited substitutability of specific intellectual qualifications. The study concludes that the economic security of regions directly depends on the development of postgraduate education and scientific training systems capable of reproducing new professional elites.

It is concluded that investments in the knowledge economy not only ensure technological advancement but also contribute to social stability by narrowing income gaps and increasing population mobility. The practical significance of the work lies in the possibility of using the proposed models to develop regional economic security strategies and programs for the post-war recovery of Ukraine's intellectual capital.

Keywords: *knowledge economy, economic security, intellectual potential, regionalization, human capital, institutional transformations, labor market.*

JEL Classification: F51, F52, K33, H56

Вступ

У стратегії економічного розвитку України в третьому тисячолітті визначальна роль відводиться національній безпеці, яку неможливо забезпечити без переходу до моделі сталого розвитку, заснованої на економіці знань. Якщо в індустріальну епоху стрижнем економіки був паливно-енергетичний комплекс, то в постіндустріальному суспільстві стратегічною категорією стає інтелектуальний капітал [2]. Без ефективного відтворення, захисту та використання знань неможливе стабільне економічне зростання та технологічний суверенітет держави.

Для досягнення стратегічних цілей розвитку України необхідна наявність ефективних, конкурентоспроможних інституцій (університетів, R&D-центрів, високотехнологічних кластерів), чий інтелектуальний продукт здатний конкурувати на внутрішньому та світовому ринках. Ключовим фактором, що забезпечує їхню життєздатність, є ефективність стратегічного управління знаннями як фундаментальної складової системи економічної безпеки.

Стабільність української економіки та подолання структурних криз у повоєнний період потребують розробки перспективних теоретико-прикладних рішень, орієнтованих на досягнення керованого розвитку науково-освітніх систем. В умовах глобалізації та цифрової трансформації проблема збереження та примноження людського потенціалу стала особливо актуальною, оскільки саме інтелектуальний ресурс визначає місце країни у світовому поділі праці.

Огляд літератури

Теоретичну базу дослідження становлять праці фундаментальних вчених у галузі стратегічного управління. Зокрема, Ансофф І. заклав основи реагування фірм на зовнішні загрози [11], Друкер П. досліджував управління в суспільстві знань [13], а Портер М. розробив концепцію конкурентоспроможності, що базується на інноваціях та продуктивності [22]. Концепції постіндустріального суспільства глибоко проаналізовані в роботах Белла Д., який ввів поняття “теоретичне знання” як основний ресурс суспільства [12] та Тоффлера Е., який описав зсув до нової цивілізаційної хвилі [24].

Питаннями економіки знань та людського капіталу присвячені роботи таких фахівців, як Махлуп Ф., який досліджував виробництво та розповсюдження знань в економіці [19] та Стюарт Т., що проаналізував перетворення інтелектуального капіталу на найцінніший актив [23]. Важливий внесок зробив Ромер П., обґрунтувавши ендегенне зростання через технологічні зміни та інновації [8]. Сучасне розуміння просторового виміру економіки знань поглибили роботи Мойсію С., який розглядає її крізь призму геополітики та “економізації” територій [6; 20] та Ні В., який досліджує соціальні механізми виникнення регіональних конкурентних переваг [7; 21].

Серед вітчизняних дослідників вагомий внесок у вивчення економічної безпеки та інтелектуального потенціалу внесли Геєць В., який аналізує ендегенні чинники розвитку України [1], Базилевич В., автор фундаментальних праць з економіки знань [3] та Жаліло Я., який досліджує безпекові аспекти в умовах глобальних трансформацій [4].

Тим часом, поза увагою більшості дослідників залишаються проблеми теорії та методології стратегічного управління регіональними системами знань в умовах критичних зовнішніх загроз. Необхідний системний підхід до практики управління інституціями економіки знань як вертикально та горизонтально інтегрованими структурами, що забезпечують національну безпеку країни через відтворення еліт та інновацій.

Мета та завдання статті

Метою статті є визначення теоретико-методологічних підходів до стратегічного управління економікою знань як ключовим інститутом забезпечення економічної безпеки України, а також обґрунтування механізмів інтеграції інтелектуального потенціалу в регіональні відтворювальні системи для протидії сучасним екзогенним та ендогенним загрозам.

Методи

Методологічний інструментарій дослідження базується на поєднанні фундаментальних теоретичних підходів та конкретних аналітичних методів. В основу роботи покладено інституційний підхід, що дозволив розглянути економіку знань не просто як сукупність галузей, а як складний суспільний інститут з власними нормами, правилами та механізмами регулювання, що забезпечують економічну безпеку [5; 9]. Системний підхід застосовано для аналізу економічної безпеки як властивості складної системи зберігати рівновагу та адаптуватися до змін.

У процесі дослідження використано такі методи: логічного узагальнення для уточнення понятійно-категоріального апарату, зокрема співвідношення категорій “інтелектуальний потенціал”, “людський капітал” та “економічна безпека знань” у контексті українських реалій; компаративного аналізу при вивченні та класифікації екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) загроз для сфери знань, а також для порівняння підходів до регулювання ринку праці в різних економічних системах; матричного моделювання для наочної ілюстрації системних перетворень та розподілу функцій між державним та регіональним рівнями управління у сфері економіки знань (табл. 1). Цей метод дозволив формалізувати перехід від жорсткої централізації до гнучкого мережевого управління.

Застосування цих методів у їхньому взаємозв'язку забезпечило комплексність дослідження та дозволило перейти від загальнотеоретичних положень до розробки прикладних рекомендацій.

Результати

Процес забезпечення економічної безпеки розглядається як великомасштабний стратегічний процес, що забезпечує розв'язання загальноекономічних проблем та трансформацію України у високотехнологічну державу.

Як методологічний інструментарій при аналізі застосовано нормативний та інституційний підходи. Економіка знань розглянута як фундаментальний суспільний інститут, а економічна безпека – як реалізація агрегованого економічного інтересу держави щодо відтворення та використання інтелектуального капіталу.

Безпека як властивість будь-якої складної системи є її здатністю адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні фактори з метою свого самозбереження та сталого розвитку. Це положення повною мірою застосовне до сфери економіки знань, де об'єктом захисту виступає не лише матеріальна база, а й нематеріальні активи: інновації, патенти, компетенції та людський капітал.

Економічна безпека економіки знань характеризується, з одного боку, як сукупність економічних відносин, що дозволяють протистояти загрозам порушення рівноваги нормального функціонування інтелектуального ринку, з іншого – як процес, спрямований на створення умов для безперервного пристосування господарської діяльності та економічного

механізму наукових і освітніх установ до умов глобальної конкуренції. При цьому особлива увага приділяється здатності інституцій (університетів, R&D центрів, стартап-хабів) реагувати на виклики шляхом гнучкої перебудови структури та параметрів функціонування.

Виділено екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні) загрози для економіки знань України:

До екзогенних загроз віднесено загрози стабільному гомеостазу системи: “відтік мізків” за кордон, інтелектуальне піратство, технологічна залежність від іноземних розробок та агресивна конкуренція з боку глобальних ТНК.

До ендогенних загроз віднесено внутрішні деструктивні чинники: недостатнє фінансування науки, застаріла матеріально-технічна база, низький рівень комерціалізації знань та невідповідність кваліфікації кадрів сучасним запитам ринку.

Серед особливо значущих загроз виділено недосягнення характеристик, що визначають статус інноваційного лідера. Економічна безпека знання виявляється у його здатності адекватно реагувати на порушення стабільності системи, протиставляти загрозам ефективну реорганізацію та розвиток. Для вищої школи та наукових центрів економічна безпека зводиться до можливості реалізації їхніх цілей: створення нових знань та підготовки конкурентоспроможних фахівців. Мова йде про необхідні умови життєдіяльності та реалізацію потреб українського суспільства в умовах воєнних та повоєнних викликів.

Об'єктом економічної безпеки в даному контексті є економічні відносини з виробництва та обігу інтелектуальних послуг та продуктів. Отже, забезпечення безпеки полягає у знаходженні такого економічного механізму (ендогенного фактора), який гарантує стійкий розвиток як спосіб реалізації національних інтересів. Більш широке тлумачення передбачає діяльність із виявлення, оцінки та вирішення суперечностей на шляху до формування постіндустріального суспільства в Україні. Баланс екзогенних та ендогенних чинників і позначатиме рівень економічної безпеки економіки знань.

Висунуто положення, згідно з яким здійснення економічної безпеки економіки знань є постійною корекцією її економічного механізму відповідно до виникаючих небезпек. У цьому контексті використано поняття економічних витрат та втрат (збитків). Під економічними втратами розуміються витрати суспільної праці (у вартісному вимірі), необхідні для повної ліквідації завданої шкоди інтелектуальному потенціалу або недопущення виникнення такої шкоди. При цьому збиток – це втрата або небажана зміна якості інтелектуального ресурсу (як фактична, так і потенційна).

Робиться висновок, що економічна безпека інституцій економіки знань формується в момент створення загальної стратегії їхнього розвитку. Це відбувається через усвідомлення можливих небезпек, оцінку загроз за важливістю та часом наступу, а також визначення очікуваних збитків від деградації наукового потенціалу. Тільки через проактивне вироблення способів усунення небезпек та оцінку вартості захисту інтелектуального суверенітету Україна зможе забезпечити свою життєздатність у глобальному цифровому просторі.

На основі проведеного аналізу стає очевидним, що регіоналізація сфери економіки знань – це не косметична зміна управлінської вертикалі, а глибоке системне перетворення. Процес перенесення цільової функції системи на регіональний рівень потребує нових підходів до вивчення поточних та перспективних потреб територій в інтелектуальних послугах.

З певною часткою наукової умовності ці системні перетворення можна проілюструвати у вигляді матричної структури взаємодії рівнів управління та освітніх ланок (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця системних перетворень та розподілу функцій
у сфері економіки знань України

Рівень управління	Дошкільна освіта	Загальна середня освіта	Професійна та фахова передвища освіта	Вища освіта (університети)	Науково-дослідна сфера та післядипломна освіта
Державний (загальнонаціональний)	А	В	А, В	А	В
Регіональний (обласний / рівень громад)	С_1	С_2	С_3	С_4	С_5

Експлікація функціональних зв'язків:

– Блок А: Встановлення стратегічних нормативів, ліцензування діяльності та загальнодержавна атестація суб'єктів економіки знань.

– Блок В: Методичне інструктування, сертифікація дипломів та кваліфікацій, моніторинг дотримання стандартів якості.

– Блок С_{1-5}: Прямі та зворотні зв'язки із соціально-економічним середовищем регіону, механізми адаптивного управління, фінансування та проектування освітньо-наукових послуг під запити локального ринку.

Дана модель відображає перехід від жорсткої централізації до гнучкого мережевого управління. Регіоналізація системи в умовах сучасних викликів для України актуалізує проблему комунікацій між системою генерації знань та реальним сектором економіки регіону. Цей багатогранний процес зумовлює три фундаментальні системні трансформації:

По-перше, відбувається перерозподіл простору функцій та повноважень. Центр ваги управління переміщується безпосередньо в регіони, тоді як державне управління здійснюється переважно “м'якими методами” – через інструменти сертифікації, акредитації та стратегічного планування.

По-друге, формування регіональних систем економіки знань об'єктивно передбачає принципово нові підходи до координації діяльності всіх елементів – від стартап-інкубаторів до наукових установ. Це вимагає створення інтегрованих регіональних кластерів, які здатні самостійно ідентифікувати загрози своїй економічній безпеці.

По-третє, критичного значення набуває проблема джерел фінансування. Формування регіональної системи ставить перед дослідниками питання про частку ВВП, що спрямовується на освіту та науку, та її диференційований розподіл між регіонами з урахуванням принципу рівності доступу до знань.

За таких умов особливого значення набуває відтворювальна цілісність регіональної економіки у її нерозривному взаємозв'язку з інститутами знань. Економічна безпека України в цьому контексті безпосередньо залежить від здатності регіональних систем адаптувати освітній та науковий продукт до вимог сталого розвитку територій.

Варто констатувати, що на сучасному етапі розвитку ані в теорії, ані в практиці вітчизняного господарювання відтворювальний підхід до регіонів не лише не забезпечується повною мірою, а й, по суті, не розглядається як цілісна стратегічна доктрина.

Обрана концептуальна схема дослідження дозволила виробити теоретичні підходи до аналізу механізмів інтеграції економіки знань у регіональні відтворювальні системи. Це дало змогу виявити подвійний характер діючих тут економічних механізмів – як суто ринкових,

так і неринкових (інституційних), а також обґрунтувати методологію “модельного” представлення стратегії регіоналізації економічних реформ. Адже накопичення знань, їх безперервне зростання та передача новим поколінням працівників стає органічним і невід’ємним моментом загального процесу суспільного відтворення.

У статті акцентується увага на тому, що у більшості регіональних закладів вищої освіти недостатньо розвинена система післядипломної освіти та наукової підготовки (аспірантура, докторантура, центри підвищення кваліфікації). Як наслідок, такі регіони втрачають здатність автономно відтворювати нові еліти – політичну, професійну, творчу – належної якості. Це унеможливує розширення та оновлення професорсько-викладацького складу для місцевих систем освіти, що суттєво гальмує процеси модернізації та реформування територій.

Зазначені дефіцити розглядаються як системні загрози економічній безпеці України, оскільки вони призводять до:

- не виправдано масштабного відтоку талановитої молоді до столичних центрів;
- поглиблення міжрегіональної проблеми “витоку мізків” із територій, що не мають престижних університетів та самодостатніх систем вищої освіти;
- посилення розриву та хронічного відставання депресивних регіонів у забезпеченні їх кваліфікованими спеціалістами, інноваторами та управлінцями.

Таким чином, державна політика регіоналізації економіки знань, спрямована на вирівнювання умов та підвищення конкурентоспроможності вищої школи в регіонах, є не просто освітнім завданням, а критично важливою складовою стратегії забезпечення економічної безпеки всієї держави.

Проблема розвитку економіки знань є невід’ємною частиною глобального завдання прогнозування потреб у людському капіталі для потреб національного господарства та соціальної сфери. Прогнозування трудових ресурсів має як довгостроковий, так і короткостроковий характер: якщо бізнес та окремі підприємства зазвичай зосереджені на короткостроковому плануванні, то стратегічне довгострокове прогнозування є прерогативою уряду та регіональної влади. Удосконалення цього процесу передбачає підготовку фахівців у суворій відповідності до очікуваних потреб інноваційного виробництва. Обсяг, рівень та структура освітніх послуг повинні динамічно масштабуватися згідно з попитом на конкретні високотехнологічні кваліфікації.

Як відомо, попит на окремі види праці визначається співвідношенням обсягу необхідних компетенцій та рівня заробітної плати, тоді як пропозиція залежить від кількості кваліфікованих кадрів, готових запропонувати свої послуги. Реальний рівень зайнятості за певною кваліфікацією у кожен момент часу критично залежить від цього балансу. У цьому контексті постає питання: чи є необхідним державне планування людських ресурсів, якщо ринкові механізми теоретично мають встановлювати рівновагу самостійно?

Практика доводить, що функціонування ринку праці в Україні стикається з численними інституційними перешкодами, які вимагають державного втручання:

1. Цінова негнучкість: Зростання попиту на певні дефіцитні спеціальності не завжди призводить до миттєвого підвищення заробітної плати через інертність корпоративних структур.

2. Низька професійна мобільність: Значні освітні вимоги та культурні відмінності створюють бар’єри для переходу фахівців між різними групами професій.

3. Територіальні обмеження: Географічне положення, нерозвиненість ринку орендного житла та транспортна інфраструктура ускладнюють перелив трудових ресурсів між регіонами України навіть за відсутності освітніх бар’єрів.

4. Інформаційна асиметрія: Дефіцит актуальних відомостей про вакансії та динаміку оплати праці обмежує ефективність прийняття рішень учасниками ринку.

5. Часовий лаг: Значні витрати часу та коштів на підготовку фахівців високої кваліфікації не дозволяють системі знань миттєво реагувати на кон'юнктурні зміни.

Ці фактори свідчать, що стале економічне зростання потребує жорсткої структури факторів виробництва та специфічних професійних навичок. Обмежена можливість заміщення між різними видами праці створює пряму залежність між професією та конкретною якістю освіти. Резюмуючи, можна стверджувати, що саме недосконалість ринкового механізму та вузька спеціалізація кваліфікацій зумовлюють необхідність наукового прогнозування робочої сили.

Для регіональної системи економіки знань це означає необхідність створення спеціальних інституційних структур, таких як регіональні центри моніторингу ринку праці. Їхнє завдання – розрахунок економічної ефективності підготовки кадрів та визначення фінансових джерел для підтримки балансу між освітніми потужностями та потребами бізнесу.

Крім економічної доцільності, розвиток економіки знань суттєво підвищує соціальну та професійну мобільність населення. Загальна тенденція до здобуття вищих рівнів освіти веде до збільшення пропозиції освічених фахівців порівняно з некваліфікованими кадрами. Це явище сприяє скороченню розриву в доходах між різними групами населення, вирівнює розподіл суспільного багатства та закладає фундамент для більш справедливих і стабільних соціальних відносин в Україні. Таким чином, інвестиції в знання стають ключовим фактором не лише економічної безпеки, а й соціальної стійкості держави.

Ще один критичний аспект, який необхідно враховувати при розбудові регіональних моделей економіки знань, – це суттєва відмінність між соціальним та виробничим попитом на освітні послуги.

Сучасне інтелектуальне виробництво є результатом комбінованої суспільної праці великої групи фахівців. Ця праця виступає як потужна продуктивна сила, що генерує мультиплікативний ефект для всієї економіки. Очевидно, що ефективність функціонування економіки знань на регіональному рівні має інші індикатори та критерії оцінки, ніж загальнодержавна система. При цьому фундаментальна відмінність полягає в тому, що наріжним каменем економічної безпеки регіону є інтелектуальний потенціал вищої школи.

Інтелектуальний потенціал – це комплексна характеристика рівня розвитку творчих можливостей та стратегічних ресурсів держави, галузі або конкретної особистості. Його аналіз доцільно здійснювати за двома основними векторами:

– Суб'єктний підхід: як сукупність носіїв знань – людей, орієнтованих на пізнавальну та перетворювальну інноваційну діяльність.

– Об'єктний підхід: як масив наукових, технічних та соціально-культурних знань, що матеріалізовані у технічних формах, знакових системах та патентах, які слугують інструментом досягнення суспільних цілей.

Рівень інтелектуального потенціалу безпосередньо детермінується ступенем зрілості суспільства, якістю національної системи освіти, науки, культури та збереженням інтелектуального генофонду нації.

Система освіти України та її регіонів постає як складна ієрархічна структура, покликана забезпечувати потреби інноваційного сектору та запити населення. Проте сучасні інституційні трансформації найглибше торкнулися саме вищої школи. Це зумовлено тим, що реалізація принципу економічної безпеки сьогодні безпосередньо залежить від розв'язання

найбільш гострих проблем регіонального розвитку, серед яких пріоритетною є точне визначення та прогнозування кадрових потреб.

Саме здатність вищої школи адаптуватися до цих потреб, зберігаючи високу якість інтелектуального ресурсу, визначає стійкість регіональної економічної системи до зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих чинників.

Дискусія

Отримані результати поглиблюють розуміння інституційної ролі економіки знань у забезпеченні економічної безпеки та корелюють із сучасними світовими дослідженнями. Зокрема, висновок про необхідність регіоналізації як відповіді на екзогенні загрози узгоджується з тезою Мойсію С. про те, що “економізація, заснована на знаннях”, є геополітичним процесом, який створює нові території багатства та безпеки [6; 20]. Наш матричний підхід до розподілу функцій (табл. 1) розвиває цю ідею, пропонуючи конкретний механізм переходу від жорсткого адміністрування до “м’якого” регулювання, що резонує з дослідженнями Ні В. про “мережеве перепідключення” (network rewiring) як джерело регіональних конкурентних переваг [7; 21].

Виділення “витоку мізків” як критичної загрози знаходить підтвердження в роботах Асангу С. та співавторів, які доводять, що інституційна якість та навчання впродовж життя (lifelong learning) є ключовими факторами політичної стабільності та стримування відтоку інтелекту в країнах, що розвиваються [16; 17]. Вони демонструють, що синергетичний ефект різних рівнів освіти (lifelong learning) має більший вплив на безпеку, ніж окремі освітні рівні, що підсилює наш аргумент про необхідність розвитку саме систем післядипломної освіти в регіонах.

Крім того, наша пропозиція щодо створення регіональних центрів моніторингу ринку праці перегукується з висновками Веселіновича Й. про зміну “режимів знань” (knowledge regimes) в ЄС в умовах гео економічного тиску, де зростає роль “внутрішньої аналітики” (in-house think tanks) та форсайт-досліджень для адаптації політик до нових викликів [10; 18]. Це вказує на те, що пропоновані інституційні зміни є частиною глобального тренду на підвищення адаптивності систем управління знаннями.

Водночас, на відміну від досліджень, зосереджених на глобальному Півдні чи розвинених економіках [14; 15], наша робота акцентує увагу на специфіці воєнних та повоєнних викликів, що робить внесок у розуміння екстремальних умов функціонування економіки знань. Дискусійним залишається питання оптимального балансу між ринковим саморегулюванням та державним втручанням у підготовку кадрів, яке потребує подальшого емпіричного вивчення на основі українських даних.

Висновки

Підсумовуючи результати дослідження інституційної ролі економіки знань у забезпеченні економічної безпеки України, можна зробити наступні висновки.

1. Економічна безпека сфери знань є динамічною характеристикою, що визначає здатність інтелектуальної системи держави адекватно реагувати на екзогенні та ендогенні загрози. Вона базується на балансі між потребами ринку та збереженням наукового гомеостазу.

2. Перенесення центру ваги управління на регіональний рівень є об’єктивною необхідністю. Саме регіональні відтворювальні системи дозволяють мінімізувати розрив між

теоретичною підготовкою фахівців та реальними потребами локальних ринків праці, перетворюючи освіту на безпосередню продуктивну силу.

3. Основним об'єктом захисту та розвитку визначено інтелектуальний потенціал вищої школи. Його деградація (через “витік мізків” чи недофінансування) є критичною загрозою, що веде до депресивності територій та втрати технологічного суверенітету країни.

4. Подолання недосконалості ринкових механізмів можливе лише через створення спеціальних регіональних інституцій (центрів моніторингу, інноваційних кластерів), які забезпечують довгострокове прогнозування потреб у людському капіталі.

Подальша наукова розробка даної проблематики має зосередитися на таких напрямках: необхідно створити інструментарій для розрахунку економічних втрат регіону від міграції талановитої молоді та фахівців з науковими ступенями; дослідження механізмів створення “точок зростання” у депресивних регіонах України шляхом інтеграції університетської науки, венчурного капіталу та промисловості; створення інтелектуальних систем аналізу Big Data для оперативного коригування освітніх програм відповідно до змін у структурі глобального та національного попиту на працю; вивчення специфіки відтворення інтелектуального капіталу в регіонах, що зазнали найбільших руйнувань, та роль економіки знань у їхній прискореній модернізації.

Впровадження результатів цих досліджень дозволить сформувати стійку до кризових явищ національну систему економіки знань, яка стане гарантом довгострокової економічної безпеки та високої конкурентоспроможності України на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Ендогенні чинники економічного розвитку України. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 3-18.
2. Друкер П. Посткапіталістичне суспільство / пер. з англ. Київ : KM Publishing, 2020. 224 с.
3. Базилевич В. Д. Економіка знань : підручник. Київ : Знання, 2019. 711 с.
4. Жаліло Я. А. Економічна безпека держави в умовах глобальних трансформацій : монографія. Київ : НІСД, 2022. 340 с.
5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. Київ : Основи, 2000. 198 с.
6. Moisis S. Geopolitics of the Knowledge-Based Economy. London : Routledge, 2018. 194 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315742984>.
7. Nee V., Wang G. Sources of Regional Advantage: Emergence of a Global Knowledge Economy. Working Paper. Cornell University, 2024.
8. Romer P. M. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98. No. 5. P. S71-S102.
9. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 152 p.
10. Veselinović J. A Knowledge Regime Fit for Geoeconomics? The Changing Production, Consumption and Practices of Policy Knowledge in the EU. *European Foreign Affairs Review*. 2024. Vol. 29. No. 2. P. 177-204. URL: <https://doi.org/10.54648/eerr2024008>.
11. Ansoff H. I. Strategic Management. New York : Wiley, 1979. 236 p.
12. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York : Basic Books, 1973. 507 p.
13. Drucker P. F. Post-Capitalist Society. Oxford : Butterworth-Heinemann, 1993. 204 p.
14. Amavilah V., Asongu S. A., Andrés A. R. Globalization, Peace & Stability, Governance, and Knowledge Economy. *Development Research Working Paper Series*. 2014. No. 04/2014. La Paz : INESAD.
15. Asongu S. A. Knowledge Economy Gaps, Policy Syndromes and Catch-up Strategies: Fresh South Korean Lessons to Africa. *Journal of the Knowledge Economy*. 2017. Vol. 8. No. 1. P. 211-253.
16. Asongu S. A., Nwachukwu J. C. The Role of Lifelong Learning in Political Stability and Non-Violence: Evidence from Africa. *Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 43. No. 1. P. 141-164.

17. Asongu S. A., Nwachukwu J. C. Who is Who in Knowledge Economy in Africa? *Journal of the Knowledge Economy*. 2019. Vol. 10. No. 1. P. 333-362.
18. European Commission. The Future of European Competitiveness: A Competitiveness Strategy for Europe. Part B: In-depth Analysis. Brussels : EC, 2024.
19. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton : Princeton University Press, 1962. 416 p.
20. Moisiso S. Geopolitics of the Knowledge-Based Economy: The Case of Finland. In: *Knowledge Economy and the City*. London : Routledge, 2018. P. 45-67.
21. Nee V., Wang G., Macy M. Knowledge Spillover and Network Rewiring in the Emergence of a Global Knowledge Economy. Working Paper. Center for the Study of Economy and Society, Cornell University, 2023.
22. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York : Free Press, 1990. 855 p.
23. Stewart T. A. Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations. New York : Doubleday, 1997. 261 p.
24. Toffler A. The Third Wave. New York : Bantam Books, 1980. 544 p.

References

1. Heiets, V. M. (2021). Endogenous factors of economic development of Ukraine [Endogenous factors of economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, 3-18 [in Ukrainian].
2. Drucker, P. (2020). Postcapitalist society [Post-capitalist society]. Kyiv: KM Publishing [in Ukrainian].
3. Bazylevych, V. D. (2019). *Ekonomika znan* [Knowledge economy]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Zhalilo, Ya. A. (2022). Economic security of the state in the context of global transformations [Economic security of the state in the context of global transformations]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
5. North, D. (2000). Institutions, institutional change and the functioning of the economy. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
6. Moisiso, S. (2018). *Geopolitics of the Knowledge-Based Economy*. London: Routledge. Retrieved from: <https://doi.org/10.4324/9781315742984>.
7. Nee, V., & Wang, G. (2024). Sources of Regional Advantage: Emergence of a Global Knowledge Economy. Working Paper, Cornell University.
8. Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 98, 5, S71-S102.
9. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Veselinovič, J. (2024). A Knowledge Regime Fit for Geoeconomics? The Changing Production, Consumption and Practices of Policy Knowledge in the EU. *European Foreign Affairs Review*, 29, 2, 177-204. Retrieved from: <https://doi.org/10.54648/eerr2024008>.
11. Ansoff, H. I. (1979). *Strategic Management*. New York: Wiley Wiley.
12. Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
13. Drucker, P. F. (1993). *Post-Capitalist Society*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
14. Amavilah, V., Asongu, S. A., & Andrés, A. R. (2014). Globalization, Peace & Stability, Governance, and Knowledge Economy. *Development Research Working Paper Series*, 04/2014. La Paz: INESAD.
15. Asongu, S. A. (2017). Knowledge Economy Gaps, Policy Syndromes and Catch-up Strategies: Fresh South Korean Lessons to Africa. *Journal of the Knowledge Economy*, 8, 1, 211-253.
16. Asongu, S. A., & Nwachukwu, J. C. (2016). The Role of Lifelong Learning in Political Stability and Non-Violence: Evidence from Africa. *Journal of Economic Studies*, 43, 1, 141-164.
17. Asongu, S. A., & Nwachukwu, J. C. (2019). Who is Who in Knowledge Economy in Africa? *Journal of the Knowledge Economy*, 10, 1, 333-362.
18. European Commission, (2024). The Future of European Competitiveness: A Competitiveness Strategy for Europe. Part B: In-depth Analysis. Brussels: EC.
19. Machlup, F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton: Princeton University Press.
20. Moisiso, S. (2018). Geopolitics of the Knowledge-Based Economy: The Case of Finland. in *Knowledge Economy and the City*. London: Routledge, 45-67.

21. Nee, V., Wang, G., & Macy, M. (2023). Knowledge Spillover and Network Rewiring in the Emergence of a Global Knowledge Economy. Working Paper. Center for the Study of Economy and Society, Cornell University.
22. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press. New York: Free Press.
23. Stewart, T. A. (1997). *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*, Doubleday. New York: Doubleday.
24. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*, Bantam Books. New York: Bantam Books.